

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A.»

گرایش: تاریخ «دوره اسلامی»

عنوان :

مواضع فکری و سیاسی امام حسن عسکری (ع) در برابر خلافت عباسی

استاد راهنما:

دکتر احمد رضا بهنیا فر

استاد مشاور:

دکتر حسن شادپور

نگارش:

محمود کاتبی

زمستان ۱۳۹۳

سیاسگذاری

حمد و سپاس او را که آدمی را در کارگاه خلقت به کسوت متعالی اشرف الخلائق، جامه ای از عشق پوشاند و به قوت عقل او را برآمده و برجسته ساخت و به حکم درایت و به ادب ادراک او را متمایز و متفاوت خواند که در مسیر حیات به تکاپوی قلم، قدرت یافت .

و سلام و صلوات رحمانی بر ساحت براق نشین آسمان پوی و انسان کامل که شاکله هستی بر محوریت اوست. به نام نامی مادرم که قلم و وجود و عدم را بر جبین جنین نگاهم نشاند تا دانستن را با او آغاز کنم و با پدرم زندگی را بفهمم.

این نوشتار که به آرایه نام استادان فخیم و فرهمندم موجب فخر وجودی ام آمده، اندک است در ترازوی دانایی طفل گریز پایی چو من، ولی کرامت نام و طراوت جام احدی از ساغر سپاران اثنی عشری، حضرت مولا، امام حسن عسگری(ع) که نام سترگش برسکه‌ی تلاشم ضرب شده و نگاه گرم و مهربان حضرت استاد دکتر احمدرضا بهنیا فر، راهنمای شفیقم و جناب استاد دکتر شادپور، مشاور گرانسنگم موجب آمده تا در حکمت معنایی به خویش ببالم که با صاحب نامان عرصه تاریخ، چند گاهی اگر چه کوتاه به تجرع عشق از سبوی دانایی شان جان ستاندم و جانانه شدم .

در رهگذر آموختنم بسیاری تعب بردند و شکیب پیشه ساختند که به حکم ادب و از پس پنجره و خنجره‌ی واژگان در ابتدا این مقال بر ساحت سمایی ایشان ابراز قدردانی و سپاس می نمایم :

مدیریت گروه تاریخ جناب دکتر اشرفی که روی گشاده و صبوری حضرتشان رسمی از تدبیر در زندگی را برایم رقم زد و جناب دکتر کوهسار رییس محترم دانشکده که با همراهی صمیمانه دست دلم را در تمام فرصت آموختن به گرمی گرفت.

هر آنجا که آدمی ادب می آموزد همان جای محل تولد دوباره اوست و من در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود در تبیین فلسفه وجودی خویش ایمان دارم که یک بار دیگر متولد شده ام و به پاس تمامی مراجع که دریافت کرده ام از صدر و ذیل همراهان در این واحد ممنون و سپاسگزارم.

قدردان نگاه منتظر همسر هستم که در منزل با منزلت و حلم و در سفرم به قصد تحصیل با دقت از رهگذر امواج رصدم کرد تا در آسایه ای مهربان کتاب برگیرم .

در بوستان واژه ها بیش از این دستم را به قامت اشجار ادب راه نبود تا آنچه به دل دارم بنگارم پس ای همه آنان که در میلاد دانایی ام سهیم بوده اید باغ دل هاتان آباد ...

خاضعانه تقدیم می‌کنم به:

او که به قلم سولند آفرید و سرمایه‌ی اندیشه را در من به ودیعت نهاد.

و هم او که اول معلم آفرینش است و به حرمت لولاک، طفیل نگاه اویم.

و باغبانان صبورستان زندگی ام که دستم بگرفتند و ادب زیشان دارم.

و او که به زیور زهرایی مراش، انضای عشق را بر سپهر زندگی ام سرشت.

و به دود و دانی جانانم، احسانم و عرفانم که طراوت کودکی ام را در قاب نگاهشان به مرور نشسته ام.

و هر آنکه در گذر حیاتم از آغاز تا به ماتم حرفی خواهم کرد و به حکم من علینی مولا مرانده خویش ساخت...

فهرست

- چکیده: ۱
- مقدمه ۲
- ۱-۱ بیان مسئله: ۴
- ۱-۲ اهمیت موضوع و علت انتخاب آن ۵
- ۱-۳ پیشینه تحقیق ۵
- ۱-۴ سوال اصلی ۵
- ۱-۵ سوالات فرعی ۵
- ۱-۶ فرضیه سوال اصلی ۶
- ۱-۷ فرضیه سوال فرعی ۶
- ۱-۸ روش انجام پژوهش و شیوه جمع آوری دادهها ۶
- ۱-۹ سازماندهی پژوهش ۶
- ۱-۱۰ معرفی و نقد منابع اصلی ۷
- ۱-۱۰-۱ کشف الغمه فی معرفه الائمہ ۷
- ۱-۱۰-۲ کتابهای رجالی ۸
- ۱-۱۰-۳ اعلام الوری ۸
- ۱-۱۰-۴ الخرائج و الجرائح ۸
- ۲-۱ امام حسن عسکری(ع) ۱۰
- ۲-۲ حضور امام حسن عسکری (ع) به همراه پدر در سامرا ۱۱
- ۲-۳ چگونگی آغاز امامت امام حسن عسگری (ع) و کرامت بخشی آن حضرت ۱۲
- ۲-۴ رام شدن استر سرکش با اشاره امام حسن عسکری (ع) ۱۴
- ۲-۵ نفرین به مستعین و استجاب آن ۱۵

- ۶-۲ فعالیت های علمی امام حسن عسکری (ع)..... ۱۵.....
- ۱-۶-۲ رساله ها و نامه ها : ..... ۱۵.....
- ۲-۶-۲ سخنان و مواعظ : ..... ۱۵.....
- ۳-۶-۲ رد شبهات و مبارزه با عقاید انحرافی: ..... ۱۶.....
- ۴-۶-۲ تربیت شاگردان و افراد شایسته ..... ۱۶.....
- ۵-۶-۲ احمد بن اسحاق بن عبدالله بن سعد ..... ۱۶.....
- ۶-۶-۲ فضل بن شاذان نیشابوری ..... ۱۶.....
- ۷-۶-۲ احمد بن ابراهیم بن اسماعیل بن حمدون ..... ۱۷.....
- ۸-۶-۲ وفات امام حسن عسکری(ع) ..... ۱۷.....
- ۱-۳ جریان های دینی ، مذهبی ..... ۲۱.....
- ۲-۳ جریانهای دینی غیر اسلامی ..... ۲۱.....
- ۱-۲-۳ مسیحیت : ..... ۲۱.....
- ۲-۲-۳ تنویت ..... ۲۳.....
- ۳-۳ جریانهای کلامی ، مذهبی اسلامی ..... ۲۴.....
- ۱-۳-۳ جریانهای کلامی غیر شیعی ..... ۲۴.....
- ۲-۳-۳ عامه: ..... ۲۴.....
- ۳-۳-۳ معتزله ..... ۲۵.....
- ۴-۳-۳ اهل حدیث ..... ۲۶.....
- ۵-۳-۳ خوارج ..... ۲۷.....
- ۴-۳ جریان های مذهبی غیر شیعی ..... ۲۸.....
- ۵-۳ جریان های فکری ، مذهبی شیعی ..... ۲۹.....
- ۱-۵-۳ شیعه امامیه ..... ۲۹.....
- ۲-۵-۳ قائلان به امامت محمد برادر امام عسکری (ع)..... ۳۰.....
- ۳-۵-۳ واقفه: ..... ۳۱.....

- ۳-۵-۴ زیدیه : ۳۱.....
- ۳-۵-۵ اسماعیلیه: ۳۲.....
- ۳-۶-۳ غالیان ..... ۳۳.....
- ۳-۷-۳ تعریف غلو..... ۳۳.....
- ۳-۸-۳ غلو در دوره امام حسن عسکری(ع)..... ۳۳.....
- ۳-۸-۱ حسن بن محمد معروف به ابن بابای قمی : ۳۴.....
- ۳-۸-۲ موسی السواق ..... ۳۵.....
- ۳-۸-۳ حسین بن علی خواتمی ..... ۳۵.....
- ۳-۸-۴ محمد بن موسی شریعی ..... ۳۵.....
- ۳-۸-۵ محمد بن نصیرنمیری ..... ۳۶.....
- ۳-۸-۶ محمد بن علی بن بلال ..... ۳۸.....
- ۳-۸-۷ احمد بن هلال عبرتایی ..... ۳۹.....
- ۳-۹-۳ علل غلو : ۴۰.....
- ۳-۱۰-۳ توطئه های غلات : ۴۱.....
- ۳-۱۱-۳ سیاست ها و اقدامات امام حسن عسکری(ع) در برابر غلات ..... ۴۲.....
- ۳-۱۱-۱ لعن غلات : ۴۲.....
- ۳-۱۱-۲ صدور فرمان محاصره غلات ..... ۴۲.....
- ۳-۱۱-۳ صدور فرمان کشتن برخی از غلات : ۴۳.....
- ۳-۱۱-۴ باورمندان به تفویض ..... ۴۳.....
- ۳-۱۲-۳ جمع بندی ..... ۴۵.....
- ۳-۱۳-۳ نتایج غلو : ۴۸.....
- ۴-۱-۳ شرایط سیاسی حاکم بر دستگاه خلافت عباسی در دوران امامت امام عسکری(ع) (۲۵۴-۲۶۰ هـ.ق) ..... ۵۰.....
- ۴-۲-۳ تسلط ترکان بر دستگاه خلافت ..... ۵۰.....
- ۴-۳-۳ ایجاد و گسترش حکومت های مستقل و نیمه مستقل و تجزیه خلافت عباسی ..... ۵۲.....

۵۳.....	۴-۴ قیام‌ها و شورش‌های مخالفان
۵۵.....	۵-۴ شرایط نابسامان سیاسی در دربار خلافت عباسی
۵۶.....	۶-۴ سیاست خلفای عباسی در قبال امام عسکری(ع) و شیعیان آن حضرت
۵۸.....	۷-۴ مواضع سیاسی امام حسن عسکری(ع) در برابر خلفای عباسی (۲۵۴-۲۶۰)
۵۸.....	۱-۷-۴ استفاده از راهبرد تقیه
۵۹.....	۲-۷-۴ گسترش و سازماندهی نهاد وکالت
۶۱.....	۳-۷-۴ توجیه سیاسی رجال و عناصر مهم شیعه
۶۲.....	۴-۷-۴ نفوذ معنوی امام(ع) در بین رجال و شخصیت‌های سیاسی دربار عباسی
۶۳.....	۵-۷-۴ رهبری فعالیت‌های مخفیانه سیاسی
۶۴.....	۶-۷-۴ تبیین مسئله مهدویت و آماده‌سازی شیعیان برای دوران غیبت
۶۶.....	نتیجه‌گیری
۶۷.....	منابع و مأخذ
۶۹.....	مقالات
۷۰.....	Abstract

چکیده:

بنا بر باور شیعه امامیه ائمه معصومین(ع) نور واحد بوده و یک هدف و مقصود که همانا هدایت مردم است را دنبال می- نموده‌اند. اما هر یک از امامان دوازدهگانه، در شرایط زمانی و مکانی خاص می‌زیستند، از جهات مختلف سیاسی، فکری، فرهنگی با یک دیگر متفاوت بوده‌اند. مهمترین هدف از این نوشتار، تبیین جریان‌های غالب فکری در عصر زندگانی امام حسن عسکری(ع) خصوصا در دوره امامت ایشان است. مبارزات و مواضع سیاسی ائمه(ع) در برابر جریان‌های بنی امیه و بنی عباس منطبق با شرایط حاکم بر جامعه بود. امام حسن عسکری(ع) نیز در دوران امامت خویش با توجه به اعمال محدودیت‌های سیاسی و خفقان از طرف حکومت عباسی از راه‌های مختلف به اتخاذ مواضع سیاسی منطقی پرداخته‌اند، در پژوهش حاضر به شرایط سیاسی حاکم بر دستگاه خلافت عباسی و سیاست خلفای عباسی نسبت به امام (ع) و شیعیان آن حضرت پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی : امام حسن عسکری(ع)، جریان شناسی فکری، فرقه‌های کلامی، مذاهب فقهی، مواضع سیاسی، شیعه،

خلافت عباسی

مقدمه

شناخت ادوار زندگی امامان (ع) و نیز اقتضائات حاکم بر آنها به منظور درک صحیح نقش آفرینی و تحلیل تفاوت های ظاهری رفتار آن بزرگواران، امری ضروری است. به طوری که اگرچه ائمه شیعه همگی نور واحد هستند و نمی توان شک نمود. که هدف آن ها یک چیز و آن تبیین صحیح دین اسلام و محافظت از دستاوردهای آن بوده است، ولی هریک در زندگی خویش به واسطه شرایط سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ویژه، عملکردهای متناسب با شرایط خود اتخاذ نموده اند. در نتیجه به منظور دست یافتن به اهمیت و جایگاه بی نظیر امام حسن عسکری(ع) باید شرایط و پدیده های فکری، سیاسی و اجتماعی دوران حیات و خصوصا دوران امامت آن امام را مد نظر داشت. بنابراین بحث از جریان های غالب فکری به عنوان یکی از مهمترین جنبه های درک گفتمان های یک عصر، ضرورتی است که روش پژوهش علمی بر آن تأکید می ورزد.

تاریخ تشیع لبریز از وقایع و حوادثی می باشد که در توسعه و تحول تفکر شیعه نقش به سزایی داشت در این میان مواضعی که توسط امامان معصوم (ع) با توجه به شرایط و فشارهای سیاسی خلفای اموی و عباسی اتخاذ گردید. بسیار حائز اهمیت است. در عهد امامت امام حسن عسکری(ع) به واسطه هراس خلفای عباسی از قیام آن حضرت و با توجه به تولد فرزند ایشان به عنوان مهدی موعود (ع) که نابود کننده ظلم و جور بود، فشار، اختناق و محدودیت های سیاسی خلافت عباسی نسبت به امام حسن عسکری(ع) و شیعیان ایشان روز به روز بیشتر شد. تا آنجا که در سامرا ان حضرت کاملا تحت نظر و مراقبت بودند. با این وجود امام حسن عسکری (ع) وظیفه سنگین زمینه سازی و آمادگی برای غیبت امام دوازدهم و جلوگیری از انحرافات را بر دوش داشتند.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله:

تاریخ تشیع پر از وقایع و حوادثی است که در توسعه و تحول تفکر شیعی نقش بسزایی داشت در این میان مواضعی که توسط امامان معصوم(ع)(۲۶۰-۱۱ق) با توجه به فشارهای سیاسی و شرایط فرهنگی و فکری حاکم بر دستگاه خلفای اموی و عباسی اتخاذ گردید، بسیار حائز اهمیت است. در عهد امامت امام حسن عسکری(ع) به واسطه هراس خلفای عباسی از قیام آن حضرت و با توجه به تولد فرزند ایشان به عنوان مهدی موعود(ع) که نابود کننده ظلم و جور بود، فشار، اختناق و محدودیت‌های سیاسی خلافت عباسی نسبت به امام(ع) و شیعیان ایشان روز به روز بیشتر می‌شد، تا آنجا که آن حضرت در سامرا کاملاً تحت نظر و مراقبت بودند. با این وجود امام حسن عسکری(ع) وظیفه سنگین زمینه سازی و آمادگی برای غیبت امام دوازدهم و جلوگیری از انحرافات را بردوش داشتند. بدین جهت سؤال اصلی پژوهش حاضر که با روش تاریخی مبتنی بر توصیف و تحلیل تدوین گردید، آن است که مواضع، اقدامات و راهکارهای سیاسی فکری امام حسن عسکری(ع) در برابر خلافت عباسی و حوادث و رخدادهای عصر آن حضرت چه بود؟ با توجه به اوضاع سیاسی و شرایط فکری و فرهنگی حاکم بر دستگاه خلافت و جریانات موجود در جامعه اسلامی و نیز شرایط بسیار بحرانی و اختناق آمیز دوره امام حسن عسکری(ع) آن حضرت در ۶ سال امامت در سامرا که تحت مراقبت شدید جاسوسان خلافت عباسی بودند، دست از مبارزه نکشیده و با آگاه نمودن امت اسلامی و ایجاد تشکیلات سری و مخفیانه و اقداماتی دیگر به اتخاذ مواضع سیاسی و فکری منطقی پرداختند که نتیجه آن از یک طرف سازماندهی شیعیان و حفاظت از آنها و زمینه سازی برای پذیرش امامت و بقای تشیع و تفکر شیعه به اقدامات و مواضع سیاسی و فکری آن حضرت بستگی تام داشت. بنابراین عمده ترین جنبه مبهم و مجهول پژوهش حاضر با توجه به سؤال اصلی، یافتن اقدامات مواضع و راهکارهای امام حسن عسکری(ع) در ۶ سال امامت آن حضرت در سامرا است. تا بتوان این نکته را ثابت نمود که امامان از جمله امام حسن عسکری(ع) با توجه به فشارهای سیاسی و فکری و حتی نظامی هیچ گاه دست از مبارزه نکشید و همواره در جهت دستیابی به آرمان مقدس خود تلاش وافر داشتند.

۱-۲ اهمیت موضوع و علت انتخاب آن

چون علی رغم تحقیقات فراوان در خصوص سیاست و عملکرد برخی از ائمه، پژوهش در رابطه با امامانی چون امام حسن عسکری(ع) کمتر صورت گرفته از این جهت این پژوهش بر آن است که با بررسی چگونگی مبارزه امام حسن عسکری(ع) با توجه به شرایط سیاسی و فکری حاکم بر دستگاه خلافت عباسی و سیاست امام در برابر خلفاء و اثرات آن را در حفظ و بقاء شیعه و تشیع بررسی نماید.

۱-۳ پیشینه تحقیق

در خصوص موضوع مورد بحث در پایان نامه که اقدامات سیاسی فکری عصر امام حسن عسکری(ع) در برابر دستگاه خلافت عباسی است به صورت مجزا پایان نامه و رساله‌ای تدوین نگردیده است. در منابع اولیه و تحقیقات صورت گرفته نیز به زندگانی آن حضرت در مواضع مختلف اشاره شده است مانند مقاله دکتر احمد رضا بهنیا فر با موضوع مواضع سیاسی امام حسن عسکری(ع) و محسن دیمه کارگراب دانشجوی دکتری با موضوع جایگاه معجزات امام حسن عسکری(ع) در سیره علمی و ولایی تدوین گردیده است. با توجه به این که تحقیق جامع و کامل در خصوص مواضع سیاسی و فکری امام حسن عسکری(ع) انجام نشده بود، تصمیم گرفته شد که عنوان مذکور مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد.

۱-۴. سوال اصلی

مواضع سیاسی و فکری امام حسن عسکری(ع) در برابر دستگاه خلافت عباسی چه بود؟

۱-۵ سوالات فرعی

۱- شرایط سیاسی و فکری حاکم بر دستگاه خلافت عباسی در عصر امامت امام حسن عسکری(ع) چه بود؟

۲- جریان‌های فکری عصر امامت امام حسن عسکری(ع) چه بود؟

۱-۶ فرضیه سوال اصلی

علی رغم شرایط اختناق آمیزه دوران امامت امام حسن عسکری(ع) آن حضرت مواضع سیاسی و فکری خود را با هدف حفظ تشیع و شیعیان و نیز آماده سازی غیبت امام زمان(عج) کاملاً روشن بیان می کردند.

۱-۷ فرضیه سوال فرعی

۱- با عنایت به بروز شورش‌ها و تجزیه طلبی‌های صورت گرفته در جهان اسلام و نیز ایجاد فرقه‌های مختلف مذهبی و غیر مذهبی شرایط سیاسی و فکری حاکم بر دستگاه خلافت عباسی نابسامان و ناهنجار بوده است.

۲- جریان‌های فکری عهد امام حسن عسکری(ع) شامل جریان‌های مذهبی(شیعی و غیر شیعی) جریان‌های غیر دینی مانند مسیحیت، ثبوت هم می گردید.

۱-۸ روش انجام پژوهش و شیوه جمع آوری داده‌ها

با عنایت به اینکه پژوهش حاضر در حوزه تاریخ تشیع است بی تردید روش گردآوری اطلاعات همان روش اسنادی و کتابخانه ای است و روش پژوهش هم روش تاریخی یعنی توصیفی و تحلیلی است در این روش اساس مستندات تاریخی و فیش‌های تحقیقاتی گرد آمده ابتدا توصیفی دقیق از موضوع پژوهش ارائه داده و سپس با شیوه ای تحلیلی به آزمون فرضیه خواهیم پرداخت.

۱-۹ سازماندهی پژوهش

از آنجا که موضوع مورد مطالعه، مواضع فکری و سیاسی امام حسن عسکری(ع) در برابر خلافت عباسی است، محور کار بررسی فعالیت‌ها و اقدامات امام حسن عسکری(ع) در مکان‌ها، زمان‌های مختلف در برابر حاکمان جور بوده است. که شامل یک فصل کلیات تحقیق و چهار فصل اصلی خواهد بود و در نهایت در چهار فصل به بررسی موضوع مورد مطالعه خواهد پرداخت.

فصل اول که کلیات تحقیق است به معرفی موضوع و توضیحات پیرامون آن پرداخته خواهد شد که مهمترین مباحث آن مقدمه، طرح مسئله، اهمیت موضوع، پیشینه‌ی تحقیق، سوالات اصلی و فرعی، فرضیات تحقیق، معرفی منابع اصلی است.

فصل دوم مربوط به زندگی نامه امام حسن عسکری(ع) از تولد معرفی پدر بزرگوار و مادر امام کرامات و بخشش های آن حضرت می باشد.

فصل سوم شرایط فکری و جریان ها و فرقه‌های انحرافی و اقدامان امام حسن عسکری(ع) در برابر این جریان‌ها و انحرافات فکری مذهبی می باشد.

فصل چهارم شرایط سیاسی و مواضع امام حسن عسکری(ع) در برابر خلافت عباسی و همچنین عکس العمل حاکمان جور در برابر امام حسن عسکری (ع) و شیعیان آن دوران می باشد.

۱-۱۰-۱ معرفی و نقد منابع اصلی

معرفی و نقد منابع، از اصولی ترین مباحث در تحقیقات تاریخی است که ارزش و اعتبار این منابع و همچنین پژوهشی که بر آنها مبتنی است را معلوم می‌دارد. در پژوهش حاضر، منابع اصلی و پایه‌ای امامان معصوم و تاریخ اسلام هستند. استفاده شده است. حال به بررسی چند مورد از منابع اصلی مورد استفاده خواهیم پرداخت .

۱-۱۰-۱-۱ کشف الغمه فی معرفه الائمه

از علی بن عیسی اربلی (م ۶۹۲) مفصل‌ترین اثر در باره زندگی امامان در قرن هفتم است. این اثر که برگرفته از مآخذ فراوان شیعه و سنی است، بسیار معتدل نگاشته شده است. کتاب یاد شده که در ربع قرن هفتم هجری تألیف گشته، نقش مهمی در ترویج زندگی امامان(ع)، نه تنها میان شیعیان، بلکه در جوامع سنی مذهب داشته و نسخ کهن فراوانی از آن برجای مانده است. دلیل این نفوذ و تأثیر لحن معتدل، استفاده وی از مآخذ متنوع و ادبی است که در نقل قول از آنان دارد. نویسنده این سطور کتاب ویژه‌ای با عنوان علی بن عیسی اربلی و کتاب کشف الغمه در شرح زندگی وی و مآخذ این کتاب و نیز شیوه نگارش و دیدگاه‌های او در باره ائمه تألیف کرده است.

۱-۱۰-۲ کتاب‌های رجالی

از نظر فکری و به ویژه برای شناخت فرهنگ مکتوب شکل گرفته پیرامون امامان، کتاب رجال نجاشی (در کنار فهرست طوسی) اثری منحصر به فرد است. تنها بر اساس این کتاب که می‌توان یک تصویر فرهنگی درست از مجموعه رخدادهای فکری که در اطراف زندگی امامان بوده، به دست آورد. بخش کوچکی که در کتاب الفهرست ندیم شیعی در باره مؤلفان شیعه آمده، تکمیل کننده آن مطلب است.

۱-۱۰-۳ اعلام الوری

دومین کتاب مهم شیعی در باره امامان (ع) به سبک زندگینامه‌ای، اعلام الوری از ابوعلی فضل بن حسن طبرسی (م ۵۴۸) است که از لحاظ علمی کتاب مطمئن و دقیق است. این کتاب شامل سیره پیامبر (ص) و تاریخ امامان (ع) بوده و در بخش ائمه مطالب تاریخی-کلامی در اثبات امامت ائمه، مانند ارشاد شیخ مفید، دارد. مؤلف با دقت مصادر خود را ثبت کرده و از این جهت بر ارزش کتاب افزوده است.

۱-۱۰-۴ الخرائج و الجرائح

کتاب الخرائج و الجرائح از قطب الدین راوندی (م ۵۷۳) از آثار با ارزش برجای مانده از قرن ششم است که در آن به تفصیل از معجزات پیغمبر (ص) و امامان (ع) سخن گفته است. متأسفانه، راوندی منابع و اسناد خود را یاد نکرده است. این کتاب تخلص شده و تخلص آن نیز با عنوان کفایه المومنین ترجمه شده است. متن عربی در سه مجلد (قم، موسسه الامام المهدی ۱۴۰۹ق) به چاپ رسیده است.

فصل دوم

زندگی نامه امام حسن عسکری (ع)

۲-۱ امام حسن عسکری(ع)

امام حسن بن علی عسکری (ع) یازدهمین امام شیعیان است. بنا به روایت مورخان آن حضرت در روز دهم یا هشتم یا چهارم ربیع الثانی سال ۲۳۲ ه.ق به نقل خطیب ۲۳۱ و خطیبی ۲۳۳ چشم به جهان گشود و ۲۸ سال زندگی کرد. ابن خلکان تولد ایشان را روز پنج شنبه یکی از ماه های سال ۲۳۱ دانسته و قول دیگر را که ششم ربیع الآخر سال ۲۳۲ می باشد نقل کرده است.^۱

مسعودی سن آن حضرت را به هنگام شهادت ۲۹ سال دانسته است. بنابراین او باید تولد آن حضرت را در سال ۲۳۱ را معتبر بداند.

مورد اتفاق مورخان است که رحلت امام حسن عسکری (ع) در هشتم ربیع الاول از سال ۲۶۰ واقع شده است. از آنجا که رحلت امام هادی(ع) در سال ۲۵۴ رخ داده، طبعاً دوران امامت حضرت عسکری (ع) طبق روایت شیخ مفید، شش سال و براساس گفته سعد بن عبدالله پنج سال و هشت ماه بوده است.^۲ درباره نام مادر آن حضرت، که ام ولد بوده، گزارش های مختلفی وجود داد. در برخی از مصادر، نام آن بانو حدیث، عیون المعجزات نام صحیح او را «سلیل»^۳ دانسته و با عبارت کانت من العارفات الصالحات وی را ستوده است. هنگامی که او را نزد امام هادی (ع) آوردند و همسر امام گردید، امام هادی (ع) در شان او چنین فرمود: سلیل؛ بیرون کشیده از هر آفت و نقص و پلیدی و ناپاکی است. یک روز امام حسن عسکری (ع) به مادرش سوسن (س) فرمود: در سال ۲۶۰ بر من مصیبتی وارد شود که خوف آن می رود که من در همان سال از دنیا بروم، مادر امام ناراحت شد و گریست. امام حسن عسکری(ع) به مادر فرمود: ناراحت نباش که تقدیر الهی ناگزیر واقع می شود.

^۱.جعفریان، حیات فکری سیاسی امامان شیعه، ص ۶۶۵

^۲.اشعری قمی، المقالات و الفرق، ص ۱۰۲

^۳.مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۶۶۶

القاب خود آن بزرگوار را صامت ، هادی ، رفیق ، زکی و نقی ذکر کرده اند ؛ برخی از مورخان لقب خالص را هم به القاب آن حضرت افزوده اند . ابن الرضا عنوانی است که امام جواد (ع) و امام عسکری (ع) هر دو به آن شهرت یافته اند .^۱

۲-۲ حضور امام حسن عسکری (ع) به همراه پدر در سامرا

علت اینکه امام هادی (ع) از مدینه به سمت سامرا کوچ کرد این بود که عبدالله بن محمد متصدی امور جنگی در شهر مدینه ، نزد متوکل از حضرت هادی علیه السلام بدگویی کرد و پیوسته قصد آزار و اذیت آن حضرت را داشت . امام هادی (ع) جریان آزار کردن عبدالله بن محمد بر او را برای متوکل نوشت و دروغگویی او را برای متوکل یادآور شده بود . متوکل در جواب نامه امام هادی (ع) از آن حضرت دعوت کرد که به سامرا بیاید . متن آن نامه چنین بود:

«اما بعد همانا امیرالمومنین قدر و منزلت شما را می شناسد و برای بهبود کار تو و خاندانت هر چه لازم باشد فراهم می سازد ، و همچنین دستور دادم تا عبدالله بن محمدرا از تصدی کار جنگ و نماز در مدینه عزل و برکنارکنند . زیرا حق شما را به جا نیاورده و قدر و مقام شما را سبک شمرده است.»^۲ و به شما تهمت زده حال که ما می دانیم دامت از آلوده به چنین تهمتی پاک می باشد (منظور اتهامی بود که حضرت هادی (ع) دعوی خلافت دارد و آرزوی زمامداری در سر می پرواند . و خلیفه می داند که تو راست میگویی . متوکل محمد بن فضل را والی مدینه کرد و دستور داد تا آن حضرت را گرامی دارند . ضمناً امیرالمومنین مشتاق دیدار و زیارت شما است و دوست دارد تجدید عهدی با شما داشته باشد . اگر مایل به زیارت و ماندن در پیش او هستید . با کمال آرامش خود و خانواده بسوی خلیفه حرکت کنید . چون نامه به حضرت هادی (ع) رسید آن حضرت آماده کوچ کردن و رفتن به سامرا شد. در آن مدت که آن حضرت در سامرا اقامت داشت مورد احترام بوده و به ظاهر آن حضرت را گرامی می داشتند ولی متوکل تلاش می کرد که نیرنگی به امام هادی (ع) بزند،^۳ ولی نتوانست .

^۱ .جعفریان، حیات فکری سیاسی امامان شیعه (ع)، ص ۶۶۶

^۲ .مفید، الارشاد، ج ۲، ص ۲۹۶-۲۹۷

^۳ .همان، ج ۲، ص ۲۹۹

امام حسن عسکری (ع) در دو سالگی یا چهار سالگی همراه پدر، از مدینه به تبعیدگاه سامرا هجرت نمود و تا آخر عمر همانجا زیست. آن حضرت در سامرا حدود بیست سال در کنار پدر بود و برای وصول به اهداف و آرمانهای مقدس پدر، تلاشی پیگیر و خستگی ناپذیر داشت و بازویی پرتوان و غمخواری دلسوز برای آرمانهای پدر بوده، در موضع گیری های سیاسی پدر در برابر طاغوت ها و دشمنان، شرکت فعال داشت و در حوزه علمیه پدر و پرسش و پاسخ به سوالات و رونق دادن به فقه جعفری و رابطه با شیعیان و ارشاد آنها سهم به سزایی داشت. طبق بعضی از روایات آن حضرت در عصر امامت پدر، گاهی در زندان به سر می برد و گاهی در برابر توطئه دشمنان قرار می گرفت. امام حسن عسکری (ع) از همان دوران کودکی در کنار پدر بود و با انواع مصائب و رنج ها و گزندهایی که از ناحیه دشمن به امام هادی (ع) وارد می شد نظارت و شرکت داشت.

امام هادی (ع) در ماه رجب سال دویست و پنجاه و چهار در سامرا از دنیا رفت و در خانه آنحضرت او را دفن کردند. حضرت هادی (ع) چهار ماه قبل از مرگ خود در جمع دوستان. امام حسن عسگری (ع) را به عنوان امام معرفی کرده است.^۱

از عبدالله بن محمد اصفهانی روایت کند که گفت: حضرت هادی (ع) به من فرمود: امام و صاحب شما پس از من کسی است که به (جنازه) من نماز بخواند. پس از اینکه حضرت هادی (ع) از دنیا رفت حضرت امام حسن عسگری (ع) بیامد و بر جنازه پدر نماز خواند.^۲

۳-۲ چگونگی آغاز امامت امام حسن عسگری (ع) و کرامت بخشی آن حضرت

نقل شده احمد بن عبیداله خاقان متصدی املاک و خراج شهر قم بود. که از طرف ابن عباس به این کار گماشته شده بود. او مردی بود که دشمنی سختی با اهل بیت علیهم السلام داشت ولی با اینحال گفت: من مردی از

^۱ همان، ج ۲، ص ۲۹۹

^۲ همان، ج ۲، ص ۳۰۲